

UDK 305-055.2:504:17.02/03
179.9:305-055.2

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 25. siječnja 2007.
Prihvaćeno: 20. ožujka 2007.

OD LOGIKE DOMINACIJE PREMA ETICI BRIŽNOSTI. Konceptualna utemeljenja ekofeminizma.

Branka Galić i Marija Geiger

Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
10000 ZAGREB
e-mail: bgalic@ffzg.hr
i
Marija Geiger
Ivanić Grad
e-mail: marija.geiger@zg.t-com.hr

Sažetak

U tekstu se iznosi temeljna struktura opresije žena i degradacije prirode iz ekofeminističke perspektive. Ključne teorijske karakteristike ove degradacije utvrdila je Karen Warren pomoću konceptualnog okvira opresivne logike dominacije koji se očituje u vrijednosnom hijerarhijskom mišljenju, opozicijskim vrijednosnim dualizmima, neopravdanoj «moći-nad» te sustavnim društvenim prednostima nadređene grupe. Logika dominacije svodi se na opravdavanje nepravedne subordinacije te dijeli svijet u dvostruku hijerarhiju, utemeljenu u svim oblicima - «izmima» dominacije.

Konceptualni okviri koji se koriste za opravdavanje rasizma, seksizma i pogrešno tretiranje prirode međusobno su isprepleteni i međusobno se pojačavaju. Logika dominacije postaje onda eksplanatorni temelj za opresivna, ponašanja i institucije opresije. Ta logika potiče objašnjavajuće elemente kritike ekofeminizma koja usuglašuje sve ekofeminističke pristupe u pogledu ukidanja takve logike. Budući da su fundamentalna uvođenja, vrijednosti, stavovi i pretpostavke (konceptualni okvir) patrijarhata dali zamaha usponu vrijednosti mišljenja, ponašanja i institucija koji razaraju okoliš, ljude, osobito žene i planet, on je postao socijalno i ekološki disfunkcionalan sustav. Stoga je bilo koja etika koja propušta uzeti ozbiljno međupovezanost svih "izama dominacije" jednostavno promašena.

Ključne riječi: ekofeminizam, etika brižnosti, feminizacija prirode, logika dominacije, naturalizacija žena, patrijarhat, vrijednosni dualizmi

UVOD

Sve su eminentne feminističke i ekofeminističke autorice - primjerice, Radford Ruether, Susan Griffin, Ynestra King, Mary Daly, Carolyne Merchant, Charlene Spretnak, Maria Mies, Vandana Shiva, Karen Warren i druge - u svojim radovima još od 1970-ih godina do danas pokazale da jednako kao što patrijarhat kroz povijest degradira i objektivira žene, jednako tako dehumanizira, destruiira i instrumentalizira prirodu, te da ta dva procesa teku paralelno međusobno se nadopunjujući. Feminističke teoretičarke su pokazale kako procesi istodobne degradacije žena i prirode ne teku slučajno paralelno nego su u međusobnoj konceptualnoj vezi. Namjera nam je ovdje ukratko izložiti temeljnu strukturu konceptualnog ok-

vira koji podupire tu fenomenologiju, a koju su dobrim dijelom u svojim radovima, uz ostale teoretičarke, oblikovale - Sherry Beth Ortner i Karen Warren. Priroda toga konceptualnog okvira sadrži niz osnovnih vjerovanja, vrijednosti, stavova i pretpostavki koje oblikuju i odražavaju nečije gledanje samoga sebe i svoga svijeta. Konceptualni okvir funkcionira kao društveno konstruirane leće kroz koje percipiramo stvarnost (Lipsitz Bem, 1992). Na njega utječu i oblikuju ga čimbenici kao što su: spol/rod, rasa/etnicitet, klasa, dob, afektivna orijentacija, materijalni status, religija, nacionalnost, kolonijalni utjecaji i kultura (Warren, 2005). Opresivni konceptualni okvir je onaj koji funkcionira tako da objašnjava, održava i opravdava odnose nepravedne dominacije i subordinacije. Kada taj okvir djeluje tako da opravdava podređenost žena od strane muškaraca, onda je on patrijarhalan. Ekofeministički diskurs ne temelji se samo na kritici postojećeg već sugerira i smjernice za oblikovanje feminističke etike i etike okoliša.

PUTANJE RAZVOJA EKO-FEMINISTIČKIH TEORIJSKIH ORIJENTACIJA I POKRETA

Ekofeminizam je u sebi razvio raznolike simboličko-konceptualne veze žena i prirode te veze između eksploatacije i degradacije prirodnog svijeta s paralelnom subordinacijom i opresijom žena.¹ Razgranao se na liberalne, kulturalne, socijalne i radikalne orijentacije i strategije zastupanja interesa žena i prirode (Galić, 1999b), koje povezuju tri temeljna zajednička uporišta i ishodišta razvoja (Spretnak, 1990:5-6).

1) Inicijalnu putanju razvoja utemeljile su radikalne/kulturalne feministkinje koje su 1960-ih godina proučavale marksističku analizu društva, političku teoriju i povijest, kao i one koje su pokrenule studije kritičke teorije i socijalne ekologije u ranim 1970-ima. One su odbacile marksističku pretpostavku da je eksploatacija utemeljena isključivo na materijalnim temeljima i klasama kao stratifikacijskim društvenim grupama. Utvrdile su da postoji jednako tako univerzalno potlačena klasa/rod različita od klasne diferencijacije – žene (Firestone, 1970). Iskušavajući i imenujući neprimjerenost klasičnih teorija dominacije koje ignoriraju prirodu jednako kao i žene, radikalne feministkinje su se pomaknule u smjeru ekofeminizma, te su se u tom smislu usmjerile na objašnjavanje izvora i porijekla patrijarhata, razvijajući mrežu teorija dominacije.

---

¹ Prva svjetska konferencija koja je adresirala ideju veze između žena i prirode održana je 1974. godine na Sveučilištu Berkley, California pod nazivom «*Women and the Environment*». Organizirale su je Sandra Marburg i Lisa Watson. Kasnije su 1980. godine, potaknute ekološkom katastrofom otoka Tri milje, Ynestra King, Celeste Wesson, Grace Paley, Anna Gyorgy, Christine Rawley, Nancy Jack Todd i Deborah Gaventa organizirale konferenciju u Amherstu, Massachusetts, naslovljenu sa «*Women and Life on Earth: Ecofeminism in the 1980s*» (Spretnak, 1991:73). Poslije su uslijedili brojni drugi susreti, akcije, izdavanje velikog broja članaka i knjiga te organiziranje rasprava s važnim doprinosima radu na ovim problemima.

- 2) Važna putanja za razvoj ekofeminizma, konkretnije kulturalnog ekofeminizma, bila je otkriće religija utemeljenih na štovanju prirode. Inspirirane arheološkim nalazima drevnih religija koje su štovale ženu i prirodu, sredinom 1970-ih mnoge su feministkinje formulirale romantične teorije o drevnim kozmogonijama i imanentnoj Boginji.
- 3) Treća putanja ekofeminizma dolazi iz environmentalizma. Ekološke aktivistkinje i aktivisti koji su bili uključeni u Zelenu politiku iz environmentalnih razloga otkrili su ekofeminizam i dubinsku ekologiju. Nakon faze fuzioniranja duhovnosti i holističke ekološke mudrosti, dolazi do faze ekološkog aktivizma i borbe za eko-mir, eko-ekonomiju, eko-politiku, eko-filozofiju....

Tijekom 1980-ih i 1990-ih sve su intenzivnije tendencije povezivanja žena iz Trećeg i Prvog svijeta. Upravo su ta kretanja inicirala uvođenje nove premise u ekofeministički diskurs – devastacija planeta integralni je dio prisvajanja dobara i prirodnih resursa koje zemlje Prvog svijeta izvlače iz Trećeg svijeta (Radford Rutherford, prema Geiger, 2006:33). Krajem 1980-ih ekofeminističke ideje prihvaćaju i žene iz bivših komunističkih zemalja. Ekofeministkinje iz Istočne Europe nisu prihvatile okolišnu viziju marksističkih ekofeministkinja već su na temelju znanstvenih i tehnoloških istraživanja i kroz obrazovanje pokušale pronaći put ublažavanja okolišnih problema, te participirale u začetima zelenih pokreta na tim područjima (Merchant, 1995:25).² Promjene na ekofeminističkoj sceni odrazile su se i na teorijska propitivanja koja su sve više orijentirana na analizu faktora klase i rase. Mada su žene biološki homogena kategorija, one su socijalno heterogena kategorija, stoga se sve više uzimaju u obzir kompleksne, multidimenzionalne lojalnosti i divergentne životne situacije žena širom svijeta (Geiger, 2006:35). Raznoliki pristupi zaklonjeni pod ekofeministički “kišobran” imaju zajednički nazivnik – konceptualnu bazu iz koje crpe ideje i pronalaze orijentaciju. “Danas ekologija govori i u ime Zemlje i u ime “drugih” u ljudsko okolišnim odnosima, a feminizam govori u ime “drugih” u muško-ženskim odnosima. Ekofeminizam govori za oboje te zahtijeva razumijevanje i povezivanje korijena svih dominacija kao i načina otpora i promjene” (Geiger, 2006:37).

---

² U bivšem SSSR-u je 1989. održana Prva internacionalna konferencija o ženama, miru i okolišu. Merchant navodi niz znanstvenica iz Istočne Europe koje su imale vodeće uloge u domeni okolišnih poslova. Maria Guminska, profesorica biokemije iz Krakowa osnovala je “Poljski ekološki klub” te napisala kritički izvještaj o onečišćenju zraka na području najveće poljske talionice aluminija, a dio svoje aktivnosti usmjerila je i na reduciranje toksičnih onečišćenja iz krakovskog farmaceutskog postrojenja. Eugenia V. Afanasieva, promotorica boljeg okolišnog obrazovanja i jedna od ključnih osoba u Okolišnom edukacijskom centru za okolišna istraživanja, utvrdila je “Cijelo čovječanstvo stoji na početku nove ere. Ljudi moraju izabrati hoće li živjeti ili nestati. Nitko ne može predvidjeti budućnost. Moramo sačuvati našu civilizaciju. Moramo promijeniti naš način razmišljanja. Moramo misliti ekološki...Čini mi se da su žene aktivnije u okolišnim programima nego muškarci. Mi rađamo djecu, učimo ih prvim koracima. Mi smo uznemirene zbog njihove budućnosti” (Merchant, 1995:25).

TEORIJSKO ISHODIŠTE UTEMELJENJA KONCEPTUALNOG OKVIRA EKOFE MINIZMA

Shery Ortner (1974), Carolyn Merchant (1990) i mnoge druge feminističke i ekofeminističke teoretičarke tvrde da su povijesno, barem u Zapadnim društvima, žene bile identificirane s prirodom i tijelom. One su bića koje operiraju u sferi fizičkog, dok su muškarci bili identificirani s kulturom, razumom i sferom mentalnog. Ove se veze javljaju unutar patrijarhalnih konceptualnih mreža, institucija i praksi koje funkcioniraju tako da opravdavaju subordinaciju žena, ne-humanih bića i prirode. Povijesno, u Zapadnim kulturama, opravdavanje inferiornosti žena i Drugih često slijedi iz tvrdnje da žene i Drugi nisu racionalni. Ekofeministkinje su pokazale kako su pretjerani naglasci na razumu i racionalnosti, te popratna "hiper odijeljenost" razuma od emocija povijesno funkcionirali tako da su sankcionirali oboje - feminizirali prirodu i naturalizirali žena - na način da su i žene i prirodu učinili inferiornima prema muški-rodno identificiranoj kulturi. Warren smatra, ukoliko je ovaj ekofeministički uvid točan, onda i tradicionalni feminizam koji je zaokupljen eliminiranjem seksizma i environmentalna etika koja je zaokupljena eliminiranjem neopravdane dominacije neljudske prirode (naturizma) trebaju inkorporirati te ekofeminističke filozofske uvide u svoje analize i prakse.

Teze koje je Sherry Beth Ortner iznijela u svom članku *Is Female to Male as Nature is to Culture* objavljenom 1974. godine mogu se smatrati teorijskim ishodištem konceptualnog okvira ekofeminizma. Ortner je: 1) utvrdila i objasnila ideju univerzalnosti dominacije muškog roda i drugorazrednog položaja žena, u društvima i kulturi kroz povijest do danas, 2) pokazala kulturološku stratifikaciju rodnog obrasca na temelju bioloških razlika te 3) pokazala univerzalno poistovjećivanje žena s prirodom, a muškaraca s kulturom, što unutar okvira kulturno definiranog sustava vrijednosti, poprima značenje superiornosti/inferiornosti. Sposobnost kulture da prevladava prirodu - «socijalizira i kultivira prirodu» i koristi je za svoje svrhe, čini je tako osobitom i više vrijednom u usporedbi prirodnim svijetom (Ortner, 1974:73). Autorica pokušava proniknuti u razloge takve percepcije i nalazi da su žensko tijelo i s njime povezane fiziološke funkcije (prokreacija, menstruacija itd.) utjecali, s jedne strane, na ovu percepciju, a s druge strane, uvjetovali i s njome povezanu društveno degradirajuću poziciju žena. Takva percepcija i projekcija društvenog položaja žena uzrokovana tijelom i njegovim funkcijama, utjecala je i na formiranje «ženske psihe» čineći je drukčijom u odnosu na mušku - kulturom uvjetovanu psihu. Argument da je žena «bliža» prirodi zbog svoje fiziologije Ortner je preuzela od Simone de Beauvoir³, prema kojoj je žena - ženka, tj. žrtva vrste sa svojim procesima menstruacije, trudnoće, dojenja, poroda te je u tom smislu više od muškarca podčinjena vrsti. Budući da su muškarci tih procesa oslobođeni, oni

³ Simone de Beauvoir je tu tezu prvi puta objavila u svome glasovitom radu «Drugi spol», objavljenom prvi puta 1947. godine (de Beauvoir, 1980).

su više posvećeni kulturnim aspektima ljudskog društva – religiji, politici, pravu, umjetnosti itd. – čime si priskrbuju i viši društveni status.

Premda je hijerarhijski strukturirana u ravnini s prirodom ili zauzima medijatorski status bića između prirode i kulture, žena je ipak smještena «ispod» kulture. Time je objašnjen univerzalno podcjenjujući položaj žena u odnosu prema muškarcima, sklonost kulture da podcjenjuje žene i prirodu te ograničavanje žena u kulturi, ali i paralelno degradirajući položaj prirode u odnosu na kulturu. Postavka da su žene «bliže prirodi» ima izravne praktične implikacije, kako za socijalnu stratifikaciju rodnih grupa, tako i za daljnje analize te teorijske interpretacije i konceptualizacije.

ŽENE I PRIRODA – KONCEPTUALNI OKVIR

Karen Warren (2005) je konceptualne teorijske veze između žena i prirode - feminizma i ekologije - utvrdila kroz sljedeće karakteristike opresije:

1. Opresivni konceptualni okvir uključuje vrijednosno hijerarhijsko mišljenje, tj. mišljenje "Gore-Dolje" koje pridaje veću vrijednost onome što je više, ili "Gore", nego onome što je niže ili "Dolje". Ono postavlja muškarce "Gore", a žene "Dolje", bijelce "Gore" i obojene "Dolje", kulture "Gore", a prirodu "Dolje", um "Gore", a tijelo "Dolje" itd. Ovakvo vrijednosno mišljenje podrazumijeva u pravilu dualizme i hijerarhijske ekskluzivne parove suprotnosti (razum-emocije, tijelo-duh, kultura-priroda, muškarac-žena, čovjek-priroda), oblikujući tako opresivne matrice dominacije - izme dominacije (seksizam, rasizam, heteroseksizam, naturizam...) Uz ove vrijednosne dualizme povezana je i logika dominacije koja se manifestira kao "moć nad" (Warren, 2005).

Ženski rod – društveno poželjne osobine	Muški rod – društveno poželjne osobine
Neagresivna	Agresivan
Ovisna	Neovisan
Emotivna	Neemotivan
Pokazuje osjećaje	Skriva osjećaje
Subjektivna	Objektivan
Povodljiva	Nepovodljiv
Submisivna	Dominantan
Ne voli znanost i matematiku	Voli znanost i matematiku
Pasivna	Aktivan
Nekompetitivna	Kompetitivan
Nelogična	Logičan
Orijentirana prema kući	Orijentiran prema svijetu
Neodlučna	Odlučan
Lako plače	Nikada ne plače
Ne ponaša se kao vođa	Ponaša se kao vođa
Nesamosvjesna	Samosvjestan
Nije ambiciozna	Vrlo ambiciozan

Richardson, 1988.

2. Opresivni konceptualni okvir oblikuje *opozicijske vrijednosne dualizme*, tj. disjunktivne parove u kojima se *razlike* vide kao *isključive* umjesto uključive i *opozicijske* umjesto komplementarne. Pri tome pripisuju veću vrijednost, status i prestiž samo jednom članu disjunktivnog para. U opozicijskim vrijednosnim dualizmima veći status se pridaje onome što je povijesno bilo identificirano kao "muško", "bijelo", "racionalno" i "kultura" dok se onome što je povijesno bilo identificirano kao "žensko", "crno", "emocionalno", "priroda" (ili "prirodno") vrijednost i poželjnost umanjuje. Prema tim vrijednosnim dualizmima, bolje je biti muškoga roda, bijel, racionalan, negoli ženskoga roda, crn ili emocionalan.
3. Opresivni konceptualni okvir konceptualizira moć primarno kao "moć-nad". Premda postoje i druge vrste moći⁴, u opresivnim sustavima moći, moć se razumije i izražava kao opravdanje moći "Gornjih" nad "Donjima", a koja je zapravo neopravdana. Postoje opravdani i neopravdani oblici "moći-nad" (Warren, 2005:255). Opravdana bi bila izvršavanja moći roditelja nad djecom ili sudaca nad optuženima, a neopravdana eksploatatorska moć despota nad građanima ili silovatelja nad njihovim žrtvama. Kada "moć-nad" služi tome da pojačava moć "Gornjih" tako da drži "Donje" neopravdano podređenima, takvi koncepti i prakse moći su *nepravedne* "moći-nad". Jedna od njih svakako je rodna moć muškaraca koja se u pravilu izražava kao "moć nad".
4. Opresivni konceptualni okvir stvara, održava ili perpetuira koncept i praksu privilegija tako da daje sustavne prednosti "Gornjima" a ne "Donjima", vrlo često na račun "Donjih", tj. na moralno neopravdane načine.

Opresivni konceptualni okvir dokazuje logiku dominacije tako da jednostavno svodi logičku strukturu argumentacije na "opravdavanje" nepravedne dominacije i subordinacije (Warren, 2005). Logika dominacije osigurava "moralni žig" odobranja, tj. daje potvrdu i suglasnost za neopravdanu subordinaciju, budući da, ako je prihvaćena, omogućuje opravdanje za držanje "Donjih" Dolje. Takvo tipično opravdavanje iskazuje se kroz forme pronalaženja određenih karakteristika za koje se proglašava da ih "Gornji" "imaju"- npr. razum ili racionalnost - a koja "Donjima" "nedostaje". Pronađena karakteristika odnosno njezin «nedostatak» dovoljan su razlog po kome je subordinacija «Donjih» od strane «Gornjih» opravdana. Waren čak

---

⁴ Moć je multidimenzionalni koncept. Podrazumijeva sposobnost da dobijemo ono što želimo (Boulding, 1990), potencijal za promjenu i sposobnost djelovanja (Arendt, 1991). Funkcionalno se može podijeliti na gospodarsku, socijalnu, intelektualnu i političku moć (Neumann, 1974). Može imati oblik novca ili uvjeravanja (ideologije) (Manhajm, 1978), ili se koristiti silom, utjecajem i autoritetom (Weber, 1976). Može imati tri lica: prijeteće, ekonomsko i integrativno, tj. proizvodnje, destrukcije i integracije (Boulding, 1990). Ona je također intrinzična i relacijska (Foucault, 1990). Foucault razvija ideju difuzije moći kroz sve društvene odnose uključujući spolne/rodne odnose. Ona je konstitutivni element svih ljudskih odnosa. Osim ovih "mjesnih" kategorija moći, Westwood, (2002) navodi i "modalitete moći", u koje spadaju: represija/prisila; ograničenje, hegemonija i protivno hegemoniji; manipulacija i strategija; moć/znanje; disciplina i vlast; te zavođenje i otpor. (Galić, 1999a).

zastupa mišljenje suprotno onome što su mnoge feministkinje i ekofeministkinje tvrdile glede koncepta hijerarhijskog mišljenja. Ona dopušta da nema ničeg inherentno problematičnog u hijerarhijskom mišljenju, čak vrijednosno-hijerarhijskom mišljenju, vrijednosnim dualizmima i konceptima, odnosima moći i privilegija koji daju prednost "Gornjima", ako se radi o kontekstu različitom od opresije. Hijerarhijsko mišljenje, primjerice, može biti vrlo važno za klasificiranje podataka, uspoređivanje informacija i organiziranje materijala, ali ne može biti prihvatljivo u odnosima opresije, navodi Warren (2005:256). Također je neprihvatljivo da su «Gornji» u pravilu norma, a «Donji» u pravilu odstupanje od te norme.

OPRESIVNA LOGIKA DOMINACIJE

Ljudska stvarnost utjelovljena je u ekološkoj stvarnosti, naglašava ekofeminizam, pri čemu ističe i činjenicu da smo svi mi složeni od fizičkih i konceptualnih veza i odnosa. Iz toga slijedi ekofeministički naputak feminizmu i environmentalizmu - feministkinje trebaju obratiti pažnju na pitanja okoliša i ekološke međuovisnosti i isprepletenosti, a environmentalisti se trebaju usmjeriti na veze između ekološke degradacije, seksizma i drugih oblika društvene opresije. «Logika dominacije» koja dijeli svijet u dvokraku hijerarhijsku strukturu temelj je svim oblicima opresije i dominacije. Ta logika, koju Warren, naziva «konceptualni okvir», način je mišljenja koji ohrabruje pogrešno tretiranje prirode i članove subordiniranih grupa, zapravo bez pravoga razloga (Cuomo, 2002). Konceptualni okviri koji se koriste za opravdanje rasizma, seksizma i pogrešno tretiranje prirode međusobno su isprepleteni na takav način da se čak i međusobno pojačavaju. Neke ekofeministkinje nalaze da su stvarni aspekti identiteta i drugosti (rod, rasa, klasa, vrste, itd.) upravo stvoreni kroz konceptualne okvire koji ohrabruju dominaciju prije negoli njihovu međusobnu povezanost i holizam.

Logika dominacije onda postaje eksplanatorni temelj za opresivne konceptualne okvire, ponašanja i institucije opresije. U tom smislu Warren navodi sljedeća tri razloga:

- 1) budući da logika dominacije funkcionira tako da objašnjava i opravdava odnose dominacije-subordinacije, ona je više od jednostavno logičke strukture i ne zadržava se samo na njoj nego također uključuje substancijalni vrijednosni sustav. Logika dominacije omogućuje *moralnu premisu* da *superiornost opravdava subordinaciju* - što god da je "Gore" je opravdano u bivanju "Gore" i u dominiranju onim što je "Dolje". Stoga logika dominacije djeluje i kao *premissa* i kao *proces* gdje su drugi konstruirani kao inferiorni, tj. kao "Drugi". Logika dominacije u bijeloj patrijarhalnoj kulturi "*konstruira inferiornost drugih i koristi tu inferiornost da opravda njihovu opresiju*" (Lori Gruen, prema Warren, 2005:257).
- 2) Drugi važan razlog zbog kojeg je logika dominacije eksplanatorni temelj konceptualnog okvira dominacija/opresija je taj da bi bez njega opis sličnosti i razlika bio samo opis sličnosti i razlika i ništa više, tvrdi Warren. U namjeri da se

stvore moralne razlike kako grupu tretirati ili mogućnosti koje su raspoložive, moraju se prihvatiti i (druge) ne/moralne premise. Logika dominacije je jedna takva ne/moralna premisa jer nužno preokreće različitost u dominaciju i opravdava tu dominaciju.

- 3) Logika dominacije je eksplanatorni temelj koji vodi opravdavanju dominacije te se očituje u tome što su, barem u zapadnim društvima, konceptualni opresivni okviri koji su opravdavali dominaciju žena i ne-humane prirode povijesno bili patrijarhalni. Patrijarhalnost je dominantna struktura suvremenih društva.⁵

Problem nije jednostavno u tome što vrijednosno-hijerarhijsko mišljenje i vrijednosni dualizam imaju društvenu korist, već je u tome što je svaki od ovih načina mišljenja korišten u opresivnim konceptualnim okvirima kako bi se etablirala inferiornost i opravdala potčinjenost, smatra Warren. "Logika dominacije", u paru s vrijednosno-hijerarhijskim mišljenjem i vrijednosnim dualizmom, jest upravo ono što "opravdava" opresije/potčinjenosti. Prema tome, ono što je osnovno u objašnjavanju prirode opresivnih konceptualnih okvira jest logika dominacije koja potiče objašnjavajući argument kritike ekofeminizma koji usuglašava sve ekofeminističke pristupe. Ono u čemu su suglasne sve ekofeministkinje jest način na koji je logika dominacije povijesno funkcionirala unutar patrijarhata kako bi održala i opravdala dvostruku dominaciju nad ženama i nad prirodom. Stoga se sve ekofeministkinje suprotstavljaju patrijarhatu, jer je to jedini način da se nužno suprotstave logici dominacije. To onda znači kritiku patrijarhalnih konceptualnih okvira općenito, tj. onih opresivnih konceptualnih okvira koji postavljaju muškarce na više društvene pozicije moći i odlučivanja, a žene ostavljaju na nižim pozicijama, bez moći i mogućnosti odlučivanja, tj. na one pozicije koje muškarce "uzdižu", a žene "spuštaju". Kritika patrijarhalnih konceptualnih okvira pretpostavlja kritiku načina pomoću kojih se žene prikazuju kao moralno inferiorne u odnosu na muškarce. Ove kritike s ekofeminističkih pozicija znače i kritiku bespoštednog trošenja resursa koji su, zajedno sa ženama, u degradirajućoj poziciji. Ekofeminizam služi i tome da pojašnjava zašto logika dominacije te bilo koji konceptualni okvir koji je uzdiže moraju biti ukinuti kako bi se omogućilo bilo kakvo smislaono poimanje razlike koja ne rađa dominaciju i priječi da feminizam postane puki pokret "podrške" utemeljen samo na zajedničkim iskustvima. Zbog toga je fokus feminističke kritike, kao i ekofeminizma, usmjeren na patrijarhat: 1) kao antropološki sustav muškog

⁵ "Odlikuje se institucijski nametnutim autoritetom muškaraca iznad žena i njihove djece u obiteljskoj jedinici. Da bi se taj autoritet mogao primijeniti, patrijarhalnost mora prožimati cjelokupnu organizaciju društva, od proizvodnje i potrošnje do politike, prava i kulture. Međuljudski odnosi, a time i osobnost, također su obilježeni dominacijom i nasiljem koji izviru iz kulture i institucija patrijarhalnosti. Pa ipak, analitički je i politički bitno da se ne zaboravi ukorijenjenost patrijarhalnosti u strukturu obitelji i u društveno-biološku reprodukciju vrsta, kao povijesno (kulturno) uokvirenu. Bez patrijarhalne obitelji, patrijarhalnost bi se razotkrilo kao puku dominaciju i tako je se konačno prevladalo pobunom one «polovice raja» koju se, povijesno gledalo, držalo u podčinjenom položaju» (Castells, 2002:141).

autoriteta, 2) kao spolno/rodni historijski sustav kontrole nad ženskom spolnošću, 3) kao sustav moći, tj. institucionalizirana struktura muške dominacije (Millet, 1990, 2000; MacKinnon, 1989; Walby, 1990, 1997).

Već smo ranije naglasile važnost raznolikog poimanja kategorije žene. Ne postoji samo jedan "ženski glas", žena (ili ljudsko biće) kao jednostavni pojam: svaka žena (ili ljudsko biće) je žena (ili ljudsko biće) neke rase, klase, dobi, osjećajnog opredjeljenja, bračnog statusa, regionalnog ili nacionalnog podrijetla itd. (Warren, 2005). Budući da ne postoje "monolitna iskustva" koja dijele sve žene feminizam mora biti "pokret solidarnosti" utemeljen na zajedničkim uvjerenjima i interesima, radije nego pokret "jedinstva o istosti", utemeljen na zajedničkim iskustvima zajedničke im viktimizacije. Jednako tako ekofeminizam mora biti u najčišćem smislu anti-naturistički, ističe Warren. Njegov se anti-naturizam sastoji u odbijanju bilo kojeg načina mišljenja ili djelovanja prema ne-humanom prirodi koji bi odražavao logiku, vrijednosti ili stav dominacije. S druge strane, ekofeministička pažnja prema odnosima i zajednici nije ublažavanje ili brisanje razlika već priznanje s puno poštovanja, uvažavanje razlika, upravo onih kakvi jesmo i po čemu imamo spolne/rodne i ostale identitete. U tom se smislu ekofeminizam vraća na teoriju «u procesu». Filozofija procesa⁶ je implicitno feministička i ekofeministička jer nudi alternative dualističkoj tradiciji, tj. alternative dualističkim navikama mišljenja u kojima su subordinacija žena i prirode uzimane zdravo za gotovo (Christ, 2006:293).

U radu «Snaga i obećanje ekološkog feminizma», Karen Warren (2006) ističe temeljnu postavku da su dominacija prirode i dominacija nad ženama kao i drugi oblici dominacije međusobno povezani, iz čega slijedi da se ne može konsistentno suprotstaviti jednom obliku dominacije bez jednakog takvog suprotstavljanja drugima (Sterba, 2002:37). Sheila D. Collins, također zastupa tezu o međusobnoj povezanosti svih oblika opresije (seksizam, rasizam, klasna eksploatacija, destruiranje okoliša). Mada, na prvi pogled, partikularne forme opresije mogu izgledati drukčije, njihova je struktura uvijek ista. Collins će stoga opresije usporediti s mnogolavim čudovištem koje će nastaviti egzistirati i regenerirati sve dok mu sve glave ne budu odsječene (Collins, prema Geiger, 2006:50). Istu liniju promišljanja

⁶ Filozofiju procesa su utemeljili britanski filozof Alfred North Whitehead (1861-1947) i američki filozof Charles Hartshorne (1897-2000). Oslanjajući se na uvide Whiteheada, Hartshorne je razvio sveobuhvatnu procesnu filozofiju religije kao odgovor na greške klasičnog teizma. Procesna filozofija polazi od načela da je sav život u procesu mijene i razvijanja, rasta i umiranja te da čak i božanska moć sudjeluje u mijenjanju života. Ljudi i ostala bića nisu stvari (tvari ili biti) smještene u prazan prostor, nego aktivni procesi uvijek u odnosu i u tranziciji. Procesna filozofija razumije da budući da se sva bića uvijek mijenjaju, ne može biti «esencijalnog» ili «supstancijalnog» Sebstva ili stvari. Za filozofiju procesa, Sebstvo je relacijsko, društveno, utjelovljeno i utjelovljujuće u svijetu. Ova filozofija pretpostavlja da su osjećaji, odnosi, kreativnost, sloboda i užitak fundamentalne karakteristike koje ujedinjuju sva bića u svemiru, uključujući dijelove atoma, stanice, životinje i božansko. Da je božansko procesne filozofije tijelo koje obuhvaća cijeli svijet smatra Hartshorne, premda ne i Whitehead (Christ, 2006:292). Teoretičari procesne filozofije se slažu da su sva bića međusobno povezana u mreži života (Capra, 1996). Procesna filozofija ne radi apsolutno nikakvu razliku između ljudskog i drugih oblika života.

razvijale su Maria Mies i Vandana Shiva (1993). Jedna od etapa na putu transformacije kapitalističkog patrijarhalnog sustava prema razvoju održivog stila života, jest i inzistiranje na razvijanju multidimenzionalnih i sinergijskih pristupa rješavanja problema. Ta sugestija proizlazi iz spoznaje međusobne povezanosti različitih sustava dominacije i problema, koji stoga ne mogu biti rješavani izolirano. Povezanost socijalnih problema proizašlih iz patrijarhalnih odnosa, nejednakosti, alijencije i siromaštva treba rješavati zajedno s ekološkim problemima (Mies & Shiva, 1993:320). Upravo se tim pristupom dokazuje teza o međupovezanosti, ne samo oblika dominacije nego i života.

NATURALIZIRANE ŽENE I FEMINIZIRANA PRIRODA

Sve se ekofeminističke filozofkinje nadalje slažu i u tome da je danas, kada su žene pogrešno konceptualizirane kao inferiorne prema muškarcima, njihova "inferiornost" često utemeljena na barem jednoj od tri pogrešne pretpostavke: *biološkom determinizmu, konceptualnom esencijalizmu i univerzalizmu* (Warren, 2005:260).

Biološki determinizam, sažet u sloganu "biologija je sudbina", locira žene kao biološki, psihološki ili "prirodno" bliže prirodi negoli muškarce, tipično i u pravilu zbog ženskih bioloških sposobnosti ili pripisuje biološku esenciju ženama ("ženskoj prirodi"). Biološki determinizam je povezan s konceptualnim esencijalizmom u mjeri u kojoj pretpostavlja biološko determinističko značenje žene. Konceptualni esencijalizam podrazumijeva da je koncept žena ahistorijski, univokalan, prepun značenja koja zahvaćaju među-kulturalno važeće ili esencijalne uvjete ženstvenosti i ženskog puta. To je različito od *strategijskog esencijalizma*, napominje Warren (2005:26) koji koristi koncept žena tipično za praktičke ili taktičke razloge, u namjeri da stvori empirijske generalizacije glede statusa žena u relaciji prema muškarcima. Strategijski esencijalizam ne pretpostavlja niti implicira konceptualni esencijalizam. Univerzalizam, pak, pretpostavlja da sve žene dijele niz iskustava na temelju činjenice da su one žene. Stoga je univerzalizam blisko povezan s biološkim determinizmom i konceptualnim, a ne stratejskim, esencijalizmom.

Warren upozorava da treba ozbiljno razmotriti i uzeti u obzir konceptualne veze žena, obojenih, marginaliziranih itd. skupina s ne-humanim bićima i prirodom (tj. onoga što se pretpostavlja da je "prirodno" po sebi) u namjeri da se učini vidljivim i primjereno objasni kako te konceptualne veze utječu na strukturiranje ponašanja politike, teorije, institucija i sustava koji opravdavaju nepravednu i neopravdanu dominaciju nad ženama, obojenima, neljudskim životinjama i prirodom. Jedan od najjasnijih načina pomoću kojega se pokazuje, prema mišljenju Karen Warren te mnogih drugih postmodernih feministkinja, međusobno pojačavanje povijesno specifičnih načina kojima su koncepti žena, obojenih ljudi, ne-humanih bića i

prirode bili konceptualizirani i međusobno povezani jest kroz jezik.⁷ "Priroda" je opisana u patrijarhalnim kulturama jezikom koji feminizira prirodu. Majka Priroda (ne Otac Priroda) je silovana, gospodarena, kontrolirana, osvojena; u njezine (ne njezove) tajne se prodire, njezina utroba (muškarci je nemaju) je stavljena u službu muškaraca znanstvenika (ne žena znanosti ili jednostavno znanstvenika/ca). Baš kao što je plodna (ne potentna) zemlja obrađena, zemlja koja leži nezasijana je beskorisna ili jalova (neplodna), kao i žena nesposobna da začne dijete (zatrudni) (Warren, 2005:266). Žene su naturalizirane i na razini svakodnevnog govora kada su opisivane u animalnim terminima kao koze, guske, krave, piletina, mačke, stare kobile... Slično je, kao što smo već navele, s feminiziranim prirodom – silovanom, pokorenom, obuzadnom, djevičanskom, obožavanom kao Boginjom Majkom (Putnam Tong, prema Geiger, 2006:58).

Eksploatacija prirode i životinja se karakterizira njihovim feminiziranjem, odnosno, eksploatacija žena se opravdava njihovim naturaliziranjem ili animaliziranjem, a nikada ne maskuliniziranjem. Upravo zbog činjenice da su žene naturalizirane, a priroda feminizirana, teško je utvrditi gdje opresija nad jednom počinje, a nad drugom završava (Geiger, 2006:58). I kao što Carol Adams tvrdi u "*The Sexual Politics of Meat*" (1999), jezik koji feminizira prirodu i naturalizira žene opisuje, odražava i perpetuira nepravednu patrijarhalnu dominaciju propuštanjem da vidi stupanj do kojeg su dominacija žena i prirode, posebno životinja, kulturalno analogne, a ne jednostavno metaforički analogne. Stoga Karen Warren argumentira da je bilo koji feminizam, environmentalizam ili environmentalna etika koja propušta uzeti ozbiljno međupovezanost *svih* «izama» dominacije jednostavno promašena (Warren, 2005:276). Propust da se prizna ili uključi ili osvjetli historijska međupovezanost između dominacija nad ženama, drugim ljudskim Drugima, ne-humanim bićima i prirodom *jest* primjer i perpetuiranje predrasuda muškog roda.

---

⁷ Uzimajući u obzir postmodernističke teorije Jacquesa Lacana i Jacquesa Derride, posmoderne feministkinje Hélène Cixous, Helen Haste i Rosemarie Tong, primjerice, jezik smatraju ključnim dijelom razlike među rodovima. Cixous smatra da jezikom dominira muškost, da je on falocentričan, da način na koji se stvari izriču te ono što se govori i piše odražava muškost, naročito, mušku seksualnost. Kao i društvena stvarnost koja je utemeljena na rodno hijerarhijskim parovima suprotnosti, i jezik je njima prožet. Helen Haste više naglašava ulogu metafora u jeziku, koje ističu rodne razlike dublje od patrijarhata i kapitalizma. Misli da je teško izraziti i shvatiti ženska iskustva jezikom kojim dominiraju muške metafore i muškarci. Haste ne želi da muškarci i žene mijenjaju mjesta u nekom androginom svijetu, nego misli da treba prihvatiti različitost muško/ženskih stajališta i jezika kao jednako vrijednih. Rosemarie Tong, pak, smatra da se usmjeravanjem pažnje na jezik ne postiže dovoljno koristan učinak postmodernog feminizma u njegovoj kritici društvene moći. Slično gledište zastupa i Sylvia Walby koja smatra da bez obzira na različitosti (među ženama, ali i muškarcima) eksploatacija ostaje kao neriješeni svjetski fenomen jednako kao i patrijarhat, a ono što žene ujedinjuje je barem jednako tako važno kao i ono što ih čini različitim, kako unutarrodno, tako i međurodno. (Haralambos, Holborn, 2002; Walby, 1997; 1990).

PATRIJARHAT – SOCIJALNO I EKOLOŠKI DISFUNKCIONALAN SUSTAV

Ekofeministkinje patrijarhat određuju arhetipskom formom ljudske opresije, sustavnom dominacijom muškarca u društvu, što je temelj svih ostalih formi opresije i dominacije. Subordinacija žena u društvu korijen je svih ostalih opresija, a prema ekofeministkinjama, bliska je s povezivanjem žena s prirodom (King, 1990:109-110). Warren patrijarhat određuje kao disfunkcionalni socijalni sustav, a njegovu disfunkcionalnost locira unutar povijesnih, socioekonomskih, kulturnih i političkih konteksta. Pritom ističe kulturalni i historijski varijetet i raznolikost u seksističkom mišljenju, ponašanju i institucijama. Warren uvodi objašnjenje socijalnih sustava kao kontinuum, a ne kao dihotomije. Na jednoj strani kontinuuma su zatvoreni, rigidni sustavi, a na drugoj strani otvoreni i fleksibilni. Stupanj otvorenosti socijalnog sustava determiniran je fleksibilnošću pravila i uloga koje određuju stavove, ponašanja i interakcije članova sustava, te odnose onih unutar sustava s onima izvana. Funkcionalne sustave karakteriziraju jasna, transparentna pravila i fleksibilne i promjenjive uloge pune poštovanja, a u disfunkcionalnom su sustavu pravila konfuzna, prikrivena, rigidna i nepromjenjiva. Disfunkcionalan sustav favorizira kontrolu, prenaplaćava racionalnost i vladavinu razuma. Odnosi između članova sustava nisu recipročni već su strukturirani hijerarhijski. Bijes, frustracija, anksioznost, usamljenost te osjećaj nemoći da se promijene stvari, temeljna su iskustva življenja u ovakvom sustavu. Funkcionalan sustav je u permanentnom stanju promjene - odgovara na zahtjeve svojih članova i impulse iz okoline, za razliku od disfunkcionalnih sustava koji se održavaju negiranjem i nesposobnošću sagledavanja realiteta. Model patrijarhata kao disfunkcionalnog socijalnog sustava, prema Warren, karakterizira nekoliko ključnih elemenata: iskrivljen sustav vrijednosti, odnosno patrijarhalna konceptualna matrica koja uključuje ranije navedene vrijednosne dualizme i vrijednosno-hijerarhijsko mišljenje, koncepcija «moći nad» (Warren, 1993:125-127), disfunkcionalna ponašanja (ponašanja dominacije) i nekontrolabilnost (Warren & Duane, 1994:15). Patrijarhat je nesposoban upravljati i «držati na uzdi» zbivanja i fenomene poput nuklearnih prijetnji, eksperimenata na životinjama, homofobije, nasilja nad ženama i djecom, eksploatacije prirode itd. Warren zaključuje da kada patrijarhat razumijevamo kao disfunkcionalan sustav, gore spomenuta neprimjerenost je njegova očekivana i pretkaziva konsekvencija (Warren, 1993:127-129). Reći da je patrijarhat disfunkcionalan znači reći da su fundamentalna uvjerenja, vrijednosti, stavovi i pretpostavke (konceptualni okvir) patrijarhata dali zamaha usponu vrijednosti mišljenja, ponašanja i institucija koji razaraju okoliš, ljude, osobito žene, i planetu.

«Gornje», više vrednovane, poželjne karakteristike patrijarhalnog vrijednosnog sustava opisuju njegove glavne manjkavosti. Patrijarhat kao «Gore-Dolje» sustav «moć nad», odnosa dominacije muškaraca nad ženama utemeljen je na pogrešnom vrijednosnom uvjerenju, prema kojemu su (neki) muškarci racionalni a žene nisu racionalne ili barem nisu racionalne u više vrednovanom smislu u kojem su (neki) muškarci racionalni; razum i um su više važni nego emocije i tijelo. Time se opravdava i upotreba «ženske prirode» jednostavno za zadovoljavanje (muških) potreba potrošnje (Warren & Duane, 1994:15).

UMJESTO ZAKLJUČKA - PREMA EKO-FEMINISTIČKOJ ETICI

Marti Kheel je u radu *Od herojske prema holističkoj etici: ekofeministički prigovor* zamijetila da etičari prirode obično pažnju posvećuju "spašavanju djeve u nevolji", dok ekofeministkinje postavljaju pitanje kako se i zašto "djeva" – priroda našla u tako velikoj nevolji (Kheel, 2000:65). Temeljna karakteristika ekofeminističkih etičkih propitivanja jest da se niti traži niti očekuje primat jedne jedine teorije već se teži "tkanju" niza teorija i naracija koje zajedno čine sliku svijeta u kojem živimo. Etičarke prirode svoja promišljanja ne temelje na apstraktnim načelima i univerzalnim pravilima već rabe metafore i predodžbe prirode (Kheel, 2000:66). Karen Warren rabi naraciju penjanja po planini kojom prikazuje vlastito iskustvo planinarenja kao primjer pristupa etike brižnosti za okoliš. Prvog dana penjanja usmjerila na cilj – osvajanje vrha, međutim drugoga dana doživjela je iskustvo suprotno prvotnoj iscrpljenosti i anksioznosti. Pogledala je oko sebe, duboko udahнула i osjetila prirodu oko sebe, slušala kakofoniju glasova i zvukova, osjetila mir i spokoj – osjetila je povezanost i odnos s prirodnim okolišem. I dok je prvi dan bila arogantna osvajačica planine, drugi joj je dan donio iskustvo jednostavnog poštovanja prema planini na koju se penjala. Tako je osjetila brižnost za stijenu i zahvalnost što joj je penjanje osiguralo mogućnost da spozna sebe na drugačiji način (Clayton, 1998: 119). Warren favorizira pristup brižnog partnera/partnerice kojeg karakteriza senzibilnost, pažljivost, interaktivnost, introspekcija, poštovanje prema razlikama. Briga izrasta iz odnosa prema drugome/drugima. I upravo je zato taj odnos transformativan. Jedan od primjera takve brige može se uočiti u etici brige koju postavlja pitanje vegetarijanstva. Carol Adams je tako, primjerice, na temelju niza intervjua s vegetarijancima uočila njihovu povećanu identifikaciju s objektiviziranim životinjama. Pod identifikacijom Adams misli na redefinirane odnose sa životinjama, u kojima životinje više nisu poimane kao instrumenti za ostvarivanje ljudskih ciljeva nego kao bića koja zaslužuju živjeti i prema kojima djelujemo s poštovanjem (Clayton, 1998:120).⁸

Ekofeminizam je pokazao da su gospodarske upotrebe šuma, globalna potrošnja vode, prakse poljodjelstva, proizvodnje hrane, tehnologija te proizvodnja environmentalnih otrova sve feministička pitanja, jer njihovo razumijevanje pridonosi boljem razumijevanju statusa i položaja žena među-kulturalno. Ekofeminizam afirmira holistički pristup obuhvaćen sloganom «sve je povezano». Važna pitanja kao što su prava zemlje, vode, šuma, odlaganje otpada, žene, siromašni i članovi drugih podjarmljenih grupa, svi oni neproporcionalno pate od ekološke štete. Ekološka zlodjela postaju sustavni nus-proizvod maskulinističkih, kolonijalnih i

⁸ Kheel je također u svojoj verziji etike brižnosti istaknula kako je u patrijarhatu fiksacija na apstrakciju priječila da um uspostavi brižan odnos prema ostalim oblicima života. Izlaz iz opčinjenosti apstrakcijom vidi u okretanju praksi. I ona ističe vlastita iskustva i postupke, odnosno testiranje apstraktnih vjerovanja u praksi (Kheel, 2000:76). Testiranje uključuje identifikaciju i praćenje instinktivnih reakcija na imaginarne situacije – na primjer kako biste se osjećali kada bi vlastitim rukama ubili životinju?

kapitalističkih pretpostavki i praksi. Stoga je u srcu ekofeminizma poriv da se eliminiraju svi oblici dominacije. Upravo govor o logici dominacije znači pokušaj idenitificiranja vrijednosti utjelovljenih u nepravednim društvenim hijerarhijama, mapiranje učinaka takvih hijerarhija i takve logike, što su krucijalni projekti za moralnu filozofiju. Ekofeministkinje i ekofeministi su pokazali da su različiti oblici eksploatacije i dominacije konceptualno povezani, između ostalog, i zato što su rod, rasa, klasa i «priroda» u stvarnosti neodvojivi. Oni su spojeni u identitetima, ekonomijama, društvenim institucijama i praksama. Karen Warren je oslikala jedan takav ekofeminizam koji se bavi strategijama i rješenjima jednako kao i praksama problema. Taj ekofeminizam podrazumijeva i uključuje sofisticirane analize roda, rase i kolonijalizma te je fundamentalno povezan s borbama za globalnu pravdu i ekološki procvat. Kada uzimamo ekofeminizam kao teoriju koja se primarno bavi opresijom, ne smijemo zanemariti njegovu korisnost kao pozitivnu i kreativnu filozofiju koja nas uči i raspoloživim alternativama opresije. Stoga su projekti ekofeminističke teorije važni i za opisivanje i isprobavanje (iz različitih perspektiva) kategorija i praksi koje održavaju oblike identiteta i oblike ljudskog života (rod, rasa, klan, vrste), ekonomija, kultura, seksualnosti, kao što su važni i za istraživanje koliko su ti oblici duboko isprepleteni jedni s drugima te s još ugroženijim prirodnim svijetom. Premda je Warren utvrdila da su ekofeminističke veze povijesne, konceptualne, empirijske, socioekonomske, lingvističke, simboličke i literarne, spiritualne i religijske, epistemološke, političke i etičke (Warren, 2005:21), zaključila je da nijedan od tih problema nije generiran izvan patrijarhalne logike dominacije, te da stoga nijedan ne može biti riješen u izolaciji od nje.

LITERATURA

- Arendt, H. (1991). **Vita Activa**. Zagreb: A. Cesarec.
- Adams, J. C. (1999). **The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory**. New York: Continuum International Publishing Group.
- de Beauvoir, S. (1981). **Drugi pol** I i II. Beograd: BIGZ.
- Boulding, E. K. (1990). **Three Faces of Power**. Newbury Park - London - New Delhi: SAGE Publications.
- Capra, F. (1996). **The web of life: a new scientific understanding of living systems**. New York: Anchor books.
- Carol P. C. (2006.) Ecofeminism and Process Philosophy. **Feminist Theology**, 4(3):289-310.
- Castells, M. (2002). Kraj patrijarhalnosti: Društveni pokreti, obitelji i spolnost, poglavlje u: **Moć identiteta**. Zagreb: Golden marketing. Str. 140-248.

- Clayton, P. H. (1998). **Connection on the Ice: Environmental Ethics in Theory and Practice**. Philadelphia: Temple University Press.
- Cuomo, C. (2005). Ethics and the Eco/Feminist Self, u: Zimmerman, M., E., Calliciot, Baird, J., Warren, K. J., Klaver, I. J., Clark, J.(Eds.) **Environmental Philosophy. From Animal Rights to Radical Ecology**. New Jersey: Pearson Prentice Hall. Str. 194-208.
- Cuomo, C. (2002). On Ecofeminist Philosophy. **Ethics & The Environment**, 7(2):1-11.
- Firestone, S. (1970). **The Dialectic of Sex. The Case for Feminist Revolution**. New York.
- Foucault, M. (1990). **The History of Sexuality. Volume I. An Introduction**. Penguin Books.
- Galbraith, K. J. K. (1987). **Anatomija moći**. Zagreb: Stvarnost.
- Galić, B. (2002). Moć i rod. **Revija za sociologiju**, 33(3-4):225-238.
- Galić, B. (1999a). **Ekologija i politička moć**. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Galić, B. (1999b) Ekofeminizam - novi identitet žene, **Socijalna ekologija**, 8(1-2):41-55.
- Geiger, M. (2006). **Kulturalni ekofeminizam: simboličke i spiritualne veze žene i prirode**. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Institut za društvena istraživanja (IDIZ), Zavod za sociologiju Odsjeka za sociologiju.
- Glazebrook, T. (2002). Karen Warren's Ecofeminism. **Ethics & The Environment**, 7(2):13-26.
- Haralambos, M., Holborn, M. (2002). **Sociologija. Teme i perspektive**. Zagreb.
- Kheel, M. (2000) Od herojske prema holističkoj etici: ekofeministički prigovor. **Treća**, Časopis Centra za ženske studije, 2(2):65-79.
- Lipsitz Bem, S. (1993). **The Lenses of Gender. Transforming the Debate on Sexual Inequality**. New Haven and London: Yale University Press.
- MacKinnon, C. A. (1989). **Toward a Feminist Theory of the State**. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Manhajm, K. (1978). **Ideologija i utopija**. Beograd: Nolit.
- Merchant, C. (1990). **The Death of Nature. Women, Ecology and the Scientific Revolution**. New York: HarperCollins Publishers.
- Merchant, C. (1995). **Earthcare. Women and the Environment**. New York: Routledge.
- Mies, M., & Shiva, V. (1993). **Ecofeminism**. London: Zed Books.
- Millett, K. (1990). **Sexual Politics**. A Touchestone Book.
- Millett, K. (2000). Theory of Sexual Politics, U: Crow A., Barbara (Ed.) **Radical Feminism. A Documentary Reader**. New York and London: New York University Press, str. 123-153.

- Neumann, F. (1974). **Damokratska i autoritarna država**. Zagreb: Naprijed.
- Ortner, B. S. (1974). Is Female to Male as Nature Is to Culture?. U: Zimbaldist Rosaldo, M. & Lamphere, L. (ur.) **Woman, Culture & Society**. Stanford: Stanford University Press. Str. 67-88.
- Radford Ruether, R. (1996). **Women Healing Earth: Third World Women on Ecology, Feminism, and Religion (Ecology and Justice)**. Maryknoll: Orbis Books.
- Richardson, L. (1988). **The Dynamics of Sex and Gender. A Sociological Perspective**. New York: Harper and Row Publishers.
- Spretnak, C. (1990). Ecofeminism: Our roots and flowering. U: Diamond, I. & Feman Orenstein, G. (Eds.) **Reweaving the World. The Emergence of Ecofeminism**. San Francisco: Sierra Club Books. Str. 3-14.
- Spretnak, C. (1991). Ecofeminism: Our roots and flowering, **ReVision**, 14(2):69-76
- Sterba, P. J. (2002). On the possibility of grounding a defense of ecofeminist philosophy. **Ethics & The Environment**, 7(2):27-38).
- Warren, K. (1993). A Feminist Philosophical Perspective on Ecofeminist Spiritualities. U: Adams, Carol J. (Ed.) **Ecofeminism and Sacred**. New York: The Continuum publishing company. Str. 119-132.
- Warren, K. (2005). The Power and the Promise of Ecofeminism, Revisited, in: Zimmerman, Michael, E., Calliciot, Baird, J., Warren, Karen J., Klaver, Irene J., Clark, John (Eds.) **Environmental Philosophy. From Animal Rights to Radical Ecology**. Pearson Prentice Hall. Str. 252-281.
- Warren, K. (2006). Snaga i obećanje ekološkog feminizma, **Kruh i ruže**, 30:44-55.
- Warren, K., Duane, L. C.(1994). Feminism and Peace: Seeing Connections. **Hypatia**, 9(2):4-20.
- Walby, S. (1990). **Theorising Patriarchy**. Oxford: Blackwell.
- Walby, S. (1997). **Gender Transformations**. London and New York: Routledge.
- Wilshire, D. (1999). Uporaba mita, slike i ženskog tijela u novom sagledavanju znanja. U: **Treća**, Časopis Centra za ženske studije, 1(2):85-97.
- Weber, M. (1976). **Privreda i društvo I**. Beograd: Prosveta.
- Westwood, S. (2002). **Power and the Social**. London and New York: Routledge.

FROM DOMINATION LOGIC TOWARD ETHICS OF CARE - CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF ECOFEMINISM

Branka Galić and Marija Geiger

Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb

Summary

This text deals with the basic structure of the oppression of women and the degradation of nature from the ecofeminist perspective. The key theoretical characteristics of this degradation were set by Karen Warren by means of the conceptual framework of oppressive domination logic that can be seen in hierarchical reasoning of values, opposition values of dualisms, unjustifiable "power over" and systematic social privileges for superior groups. The domination logic boils down to justifying an unjustifiable subordination, splitting the world into a double hierarchy, based on all kinds of domination "isms".

The conceptual frameworks used in attempts of justifying racism, sexism and wrong treatment of nature are mutually overlapping and reinforcing one another. The domination logic then becomes explanatory basis for oppressive behaviours and institutions. This logic encourages explanatory elements of the ecofeminism criticism, consenting all ecofeminist approaches in terms of abrogation of such logic. As the fundamental views, values, beliefs and assumptions (a conceptual framework) of patriarchy gave fresh impetus to the rise of thought, behaviour and institutional values destroying the environment, people and particularly destroying women and the planet, this system became, both socially and ecologically, dysfunctional. Thus any ethics refusing to take into consideration the connection between all the "isms" of domination is simply nothing but a failure.

Key words: *ecofeminism, ethics of care, feminization of nature, domination logic, naturalization of women, patriarchy, dualisms of values*

VON DER DOMINANZLOGIK ZUR ETHIK DER SORGSAMKEIT – KONZEPTUELLE BEGRÜNDUNG DES ÖKOFEMINISMUS

Branka Galić und Marija Geiger

Abteilung für Soziologie, Philosophische Fakultät in Zagreb

Zusammenfassung

Im vorliegenden Text wird die Grundstruktur der Oppression über Frauen und der Degradation der Natur aus der ökofeministischen Sicht dargestellt. Die wichtigsten theoretischen Eigenschaften dieser Degradation hat Karen Warren mit Hilfe des konzeptuellen Rahmens der oppressiven Dominanzlogik festgestellt, die ihren Ausdruck in der hierarchischen Wertung findet, im entgegen gestellten Werten des Dualismus, in der unberechtigten "Macht über" sowie in systematischer gesellschaftlichen Bevorteilung der vorgesetzten Gruppe. Bei der Dominanzlogik kommt es darauf an, die ungerechte Subordination zu rechtfertigen; sie unterteilt die Welt in eine zweischenklige Hierarchie, die auf allen Formen und „-ismen“ der Dominanz beruht.

Die konzeptuellen Rahmen, die zur Rechtfertigung von Rassismus, Sexismus und zur falschen Behandlung der Natur dienen sind miteinander verflochten und verstärken sich gegenseitig. Die Dominanzlogik wird zum explanatorischen Grund für oppressives Verhalten und für Institutionen der Oppression. Diese Logik veranlasst die erklärenden Elemente der Kritik des Ökofeminismus, die alle ökofeministischen Ansätze hinsichtlich Streichung einer solchen Logik vereint.

Da die fundamentalen Überzeugungen des Patriarchats, seine Werte, Stellungnahmen und Voraussetzungen (konzeptueller Rahmen) den Aufstieg vom Wert des Denkens, Verhaltens und der Institutionen, die die Umwelt zerstören, insbesondere Frauen und den Planeten; in Schwung gebracht haben, ist daraus im sozialen und ökologischen Sinne ein disfunktionales System geworden.

Deshalb ist jede Ethik, die es verpasst, die Verbundenheit aller „-ismen der Dominanz“ ernst zu nehmen, einfach verfehlt.

Schlüsselwörter: *Ökofeminismus, Ethik, Sorgsamkeit, Feminisierung der Natur, Dominanzlogik, Naturalisierung von Frauen, Patriarchat, Wertdualismen*